

JAN MALMBORG

Svante Arrhenius

NOBELPRISTAGARE, KOSMOPOLIT
OCH KLIMATPIONJÄR

ALBERT BONNIERS FÖRLAG

TIDIGARE UTGIVNING

Trubbel: Berättelsen om Olle Adolphson, 2020

Albert Bonniers Förlag
Box 3159
103 63 Stockholm
www.albertbonniersforlag.se
info@albertbonniers.se

ISBN 978-91-0-0 18968-6
COPYRIGHT © Jan Malmborg, 2025
OMSLAG Jens Andersson
FÖRSTA TRYCKNINGEN
TRYCK ScandBook, EU 2025

Till Katja och Aron, mina forskande barn

INNEHÅLL

Prolog	13
LÄSHUVUDET	19
1. Pojken i fönstret	21
2. Initiationsrit med punsch	26
3. Nationens stoltaste dag	30
4. På supé hos kungen	34
5. Utdriven ur paradiset	38
BANBRYTAREN	43
6. Snilleblix med förhinder	45
7. Den stora förnedringen	50
8. Räddaren i nöden	54
9. En kaxig debut i utlandet	58
10. Den nya tidens energikälla	62
11. En odysse i forskarvärlden	66
12. Borta bra, hemma sämst	74
13. I det nya Stockholm	81
14. En idealisk allians	86
PROFESSORN	95
15. Professorsfejden	97
16. "Är kolsyran färdig?"	109
17. Kylig flykt från skilsmässa	120
18. Nya tider, strålande tider	132
19. Allt går med elektricitet	137
20. Ett ärende för rektorn	147
21. På räls mot ett nytt sekel	152
22. Världsrekord på Strandvägen	159
23. En helt sagolik utmärkelse	164
24. För mycket av det goda	172
25. Ett namn på allas läppar	182

NOBELPRISTAGAREN	191
26. Den första riktiga Nobelfesten	193
27. En segrares sötma	205
28. Med Europa för sina fötter	210
29. På upptäcktsfärd i nya världen	216
30. Elektricitetspalatset	222
31. Ett helt eget institut	228
32. En märklig brungul dimma	234
33. En plötslig förlovning	238
34. I livets gyllne träd	244
35. En utdragen skilsmässa	250
36. Tolv spanska sekunder	260
37. Smekmånad utan förhinder	266
FOLKBILDAREN	271
38. Ett år av sorg och klasskamp	273
39. En väldigt populär författare	285
40. Den geniale på Bergsgatan	292
41. På spaning efter vatten	297
42. Ur mänskligt perspektiv	301
43. På hedersplats i Sankt Petersburg	308
44. "Våra livligaste önskningar"	313
45. "Son av gubbarnas land"	321
46. "Jag är en så liten oväsentlig sak"	328
FÖRESTÅNDAREN	337
47. Två glada nedkomster	339
48. Farliga och saliga luftfärder	350
49. Kunglig radiumleverantör	357
50. Porträtt av en stor man	364
51. "En varmhjärtad grobian"	368
52. "Vår tids Isaac Newton"	375
53. I andra klass på Atlanten	381
54. Om att gräva guld i USA	386
55. På irrfärder i Tyskland	396
56. Den första Nobelskandalen	405
57. Kort tid som hemmapappa	419

58. En ledfyr i mörkret	430
59. "Ett vapen mot antivaccinatörer"	437
60. Med solen som energikälla	445
FREDSKÄMPEN	453
61. Ett försvarstal för freden	455
62. "Det mest avskyvärda brottet"	465
63. På varsin sida stridslinjen	478
64. En svensk kemist vid fronten	489
65. Detektiva polisen får ett tips	497
66. Svante Vidfamne och freden	506
67. Dagen då citronerna kom	519
68. "Himmeln är lika för alla"	526
69. "Vi måste hushålla med naturen"	534
70. En sorgkantad Nobelfest	541
PATRIARKEN	555
71. Ett nödrop från Ivan Pavlov	557
72. Två besök och en kärnsmäll	566
73. Lång väntan på Nobelpris	572
74. Resor i väst och öst	582
75. Stridshästen och geniet	592
76. På vägen till Göteborg	602
77. En trollkarl på Liseberg	607
78. "En bagatellartad sak"	618
79. Hyllningar och krämpor	624
80. Hederspensionären	635
KLIMATPIONJÄREN	645
Epilog	647
Efterord	653
<i>Kronologi</i>	657
<i>Källförteckning</i>	659
<i>Personregister</i>	669
<i>Bildkällor</i>	679

”Lyssna till vetenskapen.”

GRETA THUNBERG,
ättling i rakt nedstigande led till Svante
Arrhenius morfarsfar Petter Johansson

PROLOG

EN STORMSVALA

Det är den 9 januari 1896. En trist vinterdag i Stockholm, minus sju grader och mulet. Och inte blir det bättre när man slår upp sin tidning. I *Aftonbladet* på sidan tre berättas att den franske poeten Paul Verlaine just dött, att den brittiske imperiebyggaren Cecil Rhodes tvingats avgå som premiärminister för Kapkolonin efter skärmytslingar med boerna och att judiska lärare i Berlin inte längre får undervisa i historia eller tyska språket. Vad läsaren inte kan ana är att de två sistnämnda notiserna förebådar det tjugonde århundradets första stora krig och värsta folkmord, boerkriget och Förintelsen. En annan notis på sidan ska med tiden komma att få en minst lika dramatisk innebörd, men först i det tjugoförsta seklet. Den innehåller meddelanden från Vetenskapsakademien om vilka nya vetenskapliga artiklar som antagits. En av dem har rubriken "Über den Einfluss des atmosphärischen Kohlsäuregehalts auf die Temperatur der Erdoberfläche" (Om den atmosfäriska kolsyrahalten inverkan på jordytans temperatur). Som författare står den trettiosexårige Svante Arrhenius, nyttillträdd fysikprofessor vid Stockholms högskola.

Han har just lämnat ett fullständigt eländigt år bakom sig. Inte nog med att han blivit utsatt för en förtalskampanj i pressen, iscensatt av hans akademiska fiender, dessutom har hans hustru Sofia gått ifrån honom och fött en son utan att han fått träffa den lille.

Kanske är alla de tidsödande beräkningar som ligger bakom den nya artikeln ett sätt för honom att stilla sin oro och sin saknad. Först långt senare ska det ändå visa sig vara mödan värt. Inget annat som han åstadkommer under sin omåttligt framgångsrika karriär kan

mäta sig med den betydelse som denna lilla skrift kommer att ha. Och ännu har.

Notisen i *Aftonbladet* är det första omnämmandet av Arrhenius klimatmodell, där han visar att den atmosfäriska mängden koldioxid (kallad kolsyra) styr jordens temperatur och att ökade utsläpp av koldioxid från fossila bränslen därför kan orsaka en global uppvärmning. Han har jobbat med sin artikel till och från under nästan ett år. Efter publiceringen i akademiens skrifter och i tyska, brittiska och franska vetenskapliga tidskrifter, ska den dock snabbt avföras från dagordningen.

Men med tiden ska Arrhenius beräkningar bli högst relevanta. Efter hans död ska användningen av fossila bränslen skjuta i höjden. Från 1896 till mitten av 2020-talet kommer mängden koldioxid i atmosfären att stiga med nästan 50 procent, från 295 till uppemot 420 miljondelar. Och sätta jordens klimatsystem i gungning.

Den ökande tillgången på kol, olja och naturgas var en starkt bidragande orsak till den utvecklingsoptimism som präglade senare delen av 1800-talet, då Svante Arrhenius världsbild formades. Sida vid sida utvecklades industrier, transportmedel och lärosäten. Länder och världsdelar bands ihop av tåg och ångfartyg, telefoner och telegrafer.

Likt knappast någon annan svensk förkroppsligade Svante Arrhenius den här nya eran. Han var sin tids mest omsusade och inflytelserike svenske vetenskapsman, som ofta anlätades av myndigheterna för att lösa komplexa problem, ibland långt ifrån sitt kompetensområde. När den svenska järnvägen skulle elektrifieras var det han som sattes att leda en statlig utredning i frågan. Samma sak när behovet av fortsatta obligatoriska smittkoppsvaccinationer skulle undersökas. Och när Stockholms nya konserthus skulle få bästa möjliga akustik var det till Arrhenius som arkitekten Ivar Tengbom vände sig för att få expertråd.

När Arrhenius mottog Nobels kemipris 1903 för sin elektrolytiska dissociationsteori – en av den fysikaliska kemins grundvalar – blev han Sveriges första Nobelpristagare. Med sin hejdlösa energi, sitt språkkunnande och sitt stora nätverk bland världens främsta forskare bidrog han sedan till att ge priset den internationella glans

det nu har. I hans efterlämnade brevsamling finns korrespondens på sex olika språk med över tusen utländska avsändare från ett fyrtiotal länder, merparten av dem vetenskapsmän, däribland tjugosju Nobelpristagare. Där trängs fysiker som Einstein, Bohr, Planck, Rutherford och makarna Curie med kemister som Haber, Ostwald och Soddy och med fysiologer som Pavlov och Ehrlich.

Men Svante Arrhenius var inte bara vetenskapsman. Inom snart sagt varje samhällssektor gjorde han sitt avtryck. Bland annat var han en av de drivande krafterna bakom Stockholms högskolas etablering som tongivande lärosäte och forskningsinstitution. Han var dess förste fysikprofessor, mångårig rektor och styrelseledamot. Han var också en av landets ivrigaste folkbildare och ägnade under flera somrar en stor del av sin ledighet åt att föreläsa för kunskapsförstande arbetare och lägre tjänstemän.

I början på 1900-talet var han också en av Sveriges mest lästa författare. 1906 kom hans populärvetenskapliga bok *Världarnas utveckling* tvåa på försäljningslistan – endast slagen av Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa, del 1*. Hans böcker översattes till engelska, tyska, franska och flera andra språk.

Han tog en aktiv roll i svenskt näringsliv. Han drev elbolag, pappersbruk, flera kemiska fabriker, importföretag och stod förebild för den innovativa Nobelpristagare som är huvudperson i familjedramat *Swedenhielms*, skriven av Hjalmar Bergman, sonen till Arrhenius affärspartner Claes Bergman.

I föreningslivet var han en viktig aktör, både inom den vetenskapliga världen och inom fredsrörelsen, rösträttskampen och olika vänskapsförbund. 1919 grundade han Sverige-Amerika Stiftelsen tillsammans med Hjalmar Branting, Selma Lagerlöf, Torgny Segerstedt, Anders Zorn och ärkebiskopen Nathan Söderblom. Under resten av sitt liv skulle han förbli dess ordförande.

Det fanns en gemensam nämnare för nästan alla de styrelseuppdrag han tog på sig: att han valdes till ordförande. För den som följer hans levnadslöpp blir det oerhört tydligt att det fanns ett mönster för hans närvaro i sociala sammanhang: Så fort Svante Arrhenius klev in i ett rum var det han som tog kommandot.

Likt ingen annan samtida svensk vetenskapsman – möjligen med undantag av upptäcktsresanden Sven Hedin – lade han världen för sina fötter. Hans föreläsningsturnéer tog honom till de mest framstående universiteten, däribland Berkeley, Yale, Harvard, Oxford, Cambridge, Sorbonne, Göttingen, Berlin, Leipzig, Wien och Sankt Petersburg. På alla utom det sistnämnda höll han sina föredrag på det inhemska språket.

Även om han ofta fick mer uppmärksamhet utomlands än i Sverige, var han rätt känd även på hemmaplan. När *Dagens Nyheter* i februari 1907 lät sina läsare rösta fram de mest framstående svenskarna under kung Oscar II:s regeringstid kom han på fjärde plats – efter Selma Lagerlöf, August Strindberg och Adolf Erik NordenSKIÖLD, men före både Alfred Nobel, John Ericsson och Sven Hedin.

Hans framgång och berömmelse var dock långt ifrån given. Till skillnad från de flesta av sina forskarkollegor, som kom från adel och borgarklass, var han sprungen ur en släkt av strävsamma småländska bönder. Kanske var det därför han höll hårt i sina pengar och ofta åkte andra och tredje klass på tåg och passagerarfartyg – och dessutom uppskattade sällskapet. Kanske var det också därför som han ofta hamnade i konflikt med överheten. Hans akademiska karriär formade sig till en ständig kamp för erkännande. Den väckte i honom en revanschlust som blev till ett bärande karaktärsdrag – vid sidan om nyfikenheten och vänfastheten.

Efter hans död skulle det dröja länge innan han åter hamnade i allmänhetens fokus. Först framåt 1950-talet tog amerikanska klimatforskare på allvar upp den tråd han lagt ut om sambandet mellan koldioxidutsläpp och global uppvärmning. Man började inse att den där svenske vetenskapsmannen varit långt före sin tid.

Och det gäller inte bara hans banbrytande klimatmodell. Den som studerar Svante Arrhenius liv och gärning kan lätt drabbas av svindel. Han var nämligen inte bara först med att räkna fram en förklaring till den klimatförändring vi nu befinner oss mitt i. Han var också en av de första att peka ut alternativa förnybara energikällor till de ändliga fossila bränslena.

På hösten 1886, medan han ännu var studerande, blev han

kontaktad av Norrlandskommunen Härnösand som ville ta tillvara kraften i ett närbeläget vattenfall. Staden blev med Arrhenius bistånd den första på den europeiska kontinenten med att införa fossilfritt elektriskt stadsljus.

Knappt femton år senare engagerade han sig i den svenske uppfinnaren Waldemar Jungners projekt att utveckla ett slagkraftigt batteri för elbilar. I november 1900 gick man i mål, när världsrekordet slogs efter en femton timmars färd på Östermalms gator på en laddning.

Strax före första världskriget försökte han hjälpa en amerikansk uppfinnare som utvecklat ett geotermiskt solkraftverk i Egypten att finna svenska finansiärer. I sin skrift *Solmaskinen* från 1915 förutspådde han att solen snart skulle ersätta de fossila bränslena som kraftkälla för världens industrier och bostäder.

Efter det förödande kriget blev han mer pessimistisk. I sin bok *Kemien och det moderna livet* från 1919, höjde han ett varningens finger för exploateringen av jordens resurser:

Vi levde intill krigsutbrottet i en tid av feberaktig utveckling. Under loppet av tio år förbrukade vi lika mycket stenkol som under människoslåktets hela föregående tillvaro, omkring 100 000 år. Ett liknande förhållande gäller ett flertal andra råämnen. Röster har därför höjts, som frågade vart det skulle gå, om vi fortsatte på detta sätt. Likt vansinniga slösare förstör vi vad vi fått i arv från våra fäder, och våra efterkommande ska ställa oss tillrätta för att vi har förskingrat deras rättmätiga arvedel.

Alltför få uppfattade hans varning. Istället kom 1900-talet att präglas av kol, olja och naturgas – med en kostnad för vår gemensamma miljö som nu måste betalas av kommande generationer. Att det blev så kan förklaras på många sätt – med teknikens utveckling, med det ekonomiska systemets obeveklighet, med bristande kunskaper om vad de fossila utsläppen kunde leda till. Kanske kan man också finna en liten förklaring i *Aftonbladet* den 9 januari 1896, då när Svante Arrhenius klimatmodell för första gången omtalades i

svensk press. Två spalter bort fanns en liten notis om att de norska isexportföretagen hamnat i en ekonomisk kris. Det gångna året hade varit osedvanligt kallt i hela Europa och efterfrågan på norsk is hade rasat. Ingen verkade längre behöva den. I en sådan kylslagen värld, vem kunde någonsin ana att ett lite varmare klimat kunde vara något att ta med i beräkningen?

Det kunde Svante Arrhenius. Det här är berättelsen om hans liv och hans tid.

LÄSHUVUDET

1859–1882

*”Några gubbar hade förargat sig över min
ungdomliga tilltagsenhet.”*

KAPITEL 1

POJKEN I FÖNSTRET

Uppsala i början på 1860-talet. En liten knubbig pojke sitter i fönstersmygen på Kyrkogårdsgatan 4 och blickar ut mot världen. Han kan inte se sig mätt på allt det märkvärdiga som pågår därute. Längs Kyrkogårdspromenaden, som sträcker sig i den lummiga allén från universitetsbiblioteket i sydväst till observatoriet i norr, spatserar stadens akademiska elit. Allvarliga professorer och docenter, sida vid sida med sina propra fruar och bångstyriga studenter. Den lilla pojken vet redan att det är den där lärda världen han vill bli en del av. Om ett fyrttioal år ska han bli den märkvärdigaste av dem alla.

Pojken heter Svante August Arrhenius och är född den 19 februari 1859. Sina första levnadsår tillbringade han på Viks slott utanför Uppsala, där hans far Svante Gustaf var förvaltare, vid sidan om sin tjänst som akademifogde. Som sådan hade han ansvar över universitetets jordegendomar. När villkoren för akademifogden förbättrades i början på 1860-talet, sa fadern upp sig från Vik och flyttade in till Uppsala och köpte sig ett hus på Kyrkogårdsgatan 4, som senare fick gatunummer 19. Med tiden skulle han också bli ägare till Waksala Tegelbruk som sönerna senare skulle ärva.

Svante Gustaf, som kallades Sven, kom från en släkt av självägande småländska bönder och gästgivare i Målilla socken, närmare bestämt från de båda grannbyarna Klövdala och Årena. På 1600-talet tog sig familjen namnet Arenius efter den ena byn, vilket Svens storebror sedan ändrade till Arrhenius. 1830 flyttade storebrodern Johan till Uppsala för att studera botanik och lockade med sig Sven. 1855 gifte sig Sven med sin kusin från hembyn, Carolina Christina

Thunberg, och fick med henne tre barn: Janne, Svante och Sigrid.

Johan Arrhenius gjorde en strålande akademisk karriär i Uppsala och grundade det som skulle bli Ultuna lantbruksuniversitet. Han var riksdagsman och ledamot av Vetenskapsakademien. För sin lille brorson Svante var han ett stöd och en inspirationskälla.

I sina opublicerade och delvis fragmentariska memoarer, som Svante skrev i två versioner, en 1901 och en strax före sin död 1927, berättade han om den fascination han i sin barndom kände för universitetslivet. Allra mest var det studenterna som satte hans fantasi i rörelse: ”De första mera ovanliga företeelser jag såg i Uppsala var studenternas marsch på gatorna vid promotionen 1864 och det stora karnevalståget 1866, då studenterna med sina fanor tågade ut till exercisplatsen Polackbacken.” Efter att ha bevistat dessa praktfulla ceremonier drog han en inte alltför långsökt slutsats: ”I Uppsala var studenterna långt förmer än de vanliga borgarna, och deras lärare, professorerna, tillhörde en ännu högre sfär.”

Staden präglades fullständigt av universitetet, Nordens äldsta och grundat 1477. Skulle man vara någon här, så skulle det bygga på kunskap och akademiska meriter. Något som Svante skulle visa sig vara väl lämpad för. Han hade ett läshuvud utöver det vanliga.

I sina memoarer berättade han om hur hembiträdet Georgina Andersson ovetandes lärde honom läsa vid tre års ålder:

Då min bror fyllde fem år skulle Georgina införa honom i innanläsningskonstens mysterier. Jag ställde mig vid sidan av lärarinnan och inhämtade snabbt, utan att någon visste därom, allt nödigt för att hjälpligen läsa trycksaker. Mitt intresse för den nya värld som härigenom öppnade sig för mig var överväldigande. Jag utbredd de små Uppsala-bladen på golvet, lade mig framstupa däröver och läste allt möjligt. Särskilt höll jag mig till de med stora bokstäver tryckta styckena. Dessa var annonser. Jag fann snart till min förargelse att jag hade läst alldeles samma meddelande någon dag förut. Jag fann det synnerligen olämpligt att tidningen dag efter dag omtalade samma sak.

Minst lika stor fallenhet skulle han visa sig ha för aritmetik. Det hade han lärt sig genom att sitta med när hans far summerade arrendeavgifter för akademiböndernas hemman. Medan pappan med stor möda adderade den ena kolumnen efter den andra, lärde sig Svante att räkna ihop allt i huvudet: "Efter åtskilliga månaders övning gjorde jag aldrig något fel."

Även utländska språk lärde han sig tidigt. Senare i livet skulle han behärska tyska, franska, engelska och italienska. Men allt startade med latin. "Vid 6 års ålder började jag läsa latin för en mera nitisk än intelligent informator, vilken dessutom bibringade mig en stark motvilja mot katekes och kristendomsundervisning över huvud taget."

När det var dags för Svante att börja skolan fick han hoppa över första klass och gå direkt till tvåan i Katedralskolan, hösten 1867. Där gick det som en dans och i slutet av december kunde hans mamma Carolina skriva till sin far Johan Petter Thunberg nere i Småland och berätta om Svantes färdigheter: "Svante kom in i skolan i höstterminen. Han var då 8 ½ år. Han kom i andra klassen. Han fick mycket vackra betyg nu när examen var. Han fick med beröm godkänt i räkning, som ingen annan fick i hela klassen."

Men även om studierna gick bra, var undervisningsmetoderna usla. I skolan konfronterades Svante med ett auktoritärt och trångsynt system, byggt på godtyckliga bestraffningar, blind lydnad och oreserverad gudstro. Det skulle komma att sätta djupa spår och prägla hans inställning till överheten. I sina memoarer berättade han om en olycka där en dräng begravts under ett lass med sand och dödt: "Min kristendomslärare Wallén påstod, att den döde omedelbart före olyckan utstött en svordom och nu som bäst avtjänade det eviga straffet."

En annan historia rörde kroppsaga. Hans första lärare hette Markström och hade en förkärlek för att slå sina elever. Svante råkade extra illa ut, eftersom han var minst i klassen. En sedelärande händelse fick dock läraren att dämpa sig lite: "Han var nära att slå ihjäl en annan liten kamrat vid namn Palmgren och blev därefter något hyggligare."

Den brutala skolvärlden var en tydlig kontrast till hemmet. Svantes tidiga uppväxt tycks ha varit trygg och odramatisk. Sin pappa beskrev han i sina memoarer som ”en utomordentligt vänsäll och hjälpsam man”. Mammans inverkan berördes mest indirekt, som när han skrev att ”i mitt barndomshem härskade en ganska noggrann ordning”. Men aftonbön och läsning till bords verkade det inte ha tagits så allvarligt på, eftersom Svante tidigt revolterade mot dessa religiösa ritualer utan påföljd.

En fast punkt i tillvaron var en liten gård som låg strax söder om Uppsala. Där tillbringade de tre syskonen sina somrar med bad och lek och utflykter i omgivningens lövskogar. Hos Svante väcktes här tidigt ett intresse för lantbruk, trädgårdsodlingar och sällsynta vilda växter som han samlade i sitt herbarium. Gården arrenderades av fadern och hette Hammarby, inte att förväxlas med Carl von Linnés Hammarby som låg längre österut.

Efter sommarlovet 1872 hade det blivit dags för Svante att börja i Katedralskolans sjätte klass. Där skulle han slippa de bakåtsträvande barnaplagarna. Istället fick han som klassföreståndare latinaren Christian Alfred Fahlcrantz och en rad högt kvalificerade ämneslärare, bland annat två som med tiden skulle räknas till landets mest framträdande intellektuella: Carl David af Wirsén och Pontus Wikner.

Den konservative litteraturhistorikern och poeten af Wirsén skulle senare uppnå den högsta position som var möjlig inom hans kall – som ständig sekreterare i Svenska Akademien 1884–1912. Enligt Svante var han mindre framgångsrik som pedagog och lärde sig bara namnet på en handfull elever. ”Dessa få älsklingar generade han med ständiga frågor.”

Religionsläraren Pontus Wikner hade Svante träffat tidigare. I början på 1860-talet hade Wikner hyrt ett av enkelrummen på vinden i familjens hus. Svante kom ihåg honom som en snäll och blid person. ”Jag minns en gång, då han från sitt vindsfönster kastade ned sockerbitar till barnen på gården. Han var redan då skattad som ett snille och beundrad av stadens ungdom, både den manliga och den kvinnliga. Han var också en av de många studenter som fick lagerkransen vid 1864 års promotion.”

När Wikner åtta år senare åter dök upp i Svantes liv tycktes han däremot "böjd av bekymmer" och verkade lida ännu mer av religionsundervisningen än vad eleverna gjorde. De många läxorna i högläsning tog mer tid i anspråk än något annat ämne. "Så befastes min redan i min tidigaste ungdom rotfästa erfarenhet om kristendomens oerhörda underlägsenhet såsom läroämne", skulle Svante skriva ett drygt halvsekel senare.

Till Wikners försvar kan sägas att han nog hade en hel del annat att tänka på. Svantes nye lärare hade precis gift sig och höll på att röra sig bort från den högkyrkliga religiositet han tidigare anammat. Vid sidan av sina många teologiska och filosofiska verk skrev han dagböcker, där han brottades med sin stora hemlighet: sin homosexualitet. Hans privata skrivelser skulle ges ut postumt 1971 under titeln *Psykologiska självbekännelser* och göra honom till en gayikon – hundra år efter att Svante haft den blide grubblaren som magister.

KAPITEL 2

INITIATIONSRIT MED PUNSCH

Äntligen har stunden kommit. En ljus sommarkväll 1876 vandrar Svante och hans klasskamrater in på Uplands nation på S:t Larsgatan i centrala Uppsala. De har precis klarat studentexamen och ska nu festa med sina lärare. Framför allt med den omtyckte klassföreståndaren Fahlcrantz. Svante är en av de bättre i klassen, men inte bäst. Dessutom har han en liten plump i sin betygsbok, där Fahlcrantz har skrivit kommentaren "lat". Men det är knappast något som bekymrar Svante en afton som denna.

Eftersom nästan alla de tjugofyra studenterna planerar att läsa vidare, är denna kväll som en initiationsrit för dem. Nationslokaler-na ska för många år framöver bli deras andra hem. Maten serveras av "Sörmlandsflickorna", som Svante kallar dem. Det är de två systrarna Carolina och Charlotta Jansson. Även de kommer från Uppsalatrakten, men har fått sitt smeknamn eftersom de driver krog i Södermanlands-Nerikes nation.

Efter punsch, skålar och tal skingras kamraterna för sommaren. Kanske avslutar de kvällen i den lilla trädgården, som Svante med värme beskrivit i sina memoarer: "Där kunde man äta förträffliga sexor, särskilt under kräfttiden." Många sexor, det vill säga måltider som intas efter klockan sex på kvällen, skulle hinnas med innan hans Uppsalastudier var till ända. Ibland på nationen, ibland på nöjesetablissemang som Flustret.

Ett drygt år efter studentfesten, den 8 oktober 1877, satte han sig ned för att skriva ett brev till en av kamraterna, Johan Adolf Bladin. Hans ärende var att samla ihop pengar för att kunna ge ett klassporträtt med ram till lektor Fahlcrantz. Eftersom Bladin

befann sig på annan ort passade Svante också på att förmedla lite skvaller om klassen.

Vännen fick veta att Andersson ”tog i höstas AB i hebreiska, läser på prästen, hör till mörkrets uvar”, att af Sandeberg valt militärbanan och ”har ett gott förråd snuskiga historier från Karlberg”, att Hemer fått en anknytning till kungahuset och ”åker mycket skridsko för Hans Kunglig Höghet Kronprinsens skull”, att Humble ”blivit en angripande läsare, utdelar gratis läsareskrifter till behövande” och att olycksfågeln Montan ”var ute på lustfärder i Schweiz i somras, av vars sköna natur han ännu lär njuta inom väggarna för ett dårhus”.

När Svante gått igenom namn för namn, framgick det att merparten av de gamla klasskamraterna hade börjat vid universitetet, många läste humaniora, andra naturvetenskap. ”Att vi inte pluggat ihjäl oss, det kan du vara säker om, fastän vi varit tämligen hyggliga med att läsa”, skrev han.

Själv hade han lagt i en högre växel än de flesta. Han var på god väg att läsa in sin filosofie kandidatexamen. Med ämnena matematik, fysik, kemi, latin, historia, geologi och botanik. Men han hade också visat framfötterna på det sociala planet. Redan hade han hunnit med att utses till Uplands nations andre kurator, ett slags kassör, och skulle efter en skicklig hantering av nationens banklån stiga i graderna till förste kurator.

Framåt årsskiftet var han redo att ta sin examen. Kemin hade han studerat under professor Cleve, fysiken under professor Thalén och matematiken under professor Daug. Den sista kursen att knäcka var latinet. Men också det skulle han bemästra. ”Så hände det sig, att jag med lätthet avlade min kandidatexamen i januari 1878, således efter tre terminers studier. Därmed hade jag brutit det gamla rekordet, som var fyra terminer.”

Av den tidigare så late eleven hade det blivit en rekordhållare.

Under vårterminen unnade sig den nygräddade kandidaten att enbart ta del av den undervisning som han hade lust till, exempelvis litteraturprofessorn Carl Rupert Nybloms föreläsningar om ”Den glada vetenskapen”. Framåt försommaren lyckades han övertala

sin pappa om att få åka utomlands, till världsutställningen i Paris.

Så kom det sig att den oförvägne nittonåringen, som på sin höjd rest på egen hand ned till Stockholm, nu tog tåget till Paris för att tillbringa en sommar i "ljusets stad". Vad han egentligen gjorde där är inte så lätt att veta. I sina memoarer har han bara ägnat två meningar åt resan: "Bodde där hela sommaren samt besåg staden Paris med omgivningar och utställningen ganska grundligt. Jag såg mycket som var av vetenskapligt eller industriellt intresse och ännu mer av skönhetsvärde eller av historisk betydelse."

Man får helt enkelt föreställa sig den mustaschpyrdde unge mannen där han storögt rörde sig längs Haussmanns grandiosa boulevarder och bland märkvärdigheterna på Marsfältet. Världsexpon var den största någonsin, på en yta av nära 270 000 kvadratmeter och med 13 miljoner besökare från maj till november. Alla stora industrinationer fanns på plats, utom Tyskland som ju Frankrike utkämpat ett blodigt krig med sju år tidigare.

En av sevärdheterna var Frihetsgudinnans huvud, som förevisades i en park vid Trocadero. Kroppsdelarna fanns utställda på Marsfältet. Först åtta år senare skulle statyn skeppas iväg till New York. En annan och väldigt tidstypisk attraktion var ett "mänskligt zoo" med fyrahundra afrikanska statister boende i hyddor som byggts upp till allmän beskådan.

Några av världens främsta uppfinnare fanns också på plats. Här visade Alexander Graham Bell upp sin telefon, Thomas Alva Edison sin grammfon och Augustin Mouchot sin soldrivna ångmaskin som kunde producera is från koncentrerade solstrålar.

På kvällarna lystes hela Avenue de l'Opéra upp av elektriska båg-lampor som tillverkats av ryssen Jablotjkov och drevs av belgaren Grammes ånggeneratorer. I den svenska paviljongen visades fynd från den finlandssvenske polarforskaren Adolf Erik Nordenskiölds expeditioner till Spetsbergen och Grönland.

Paristidningarna jublade över utställningen, som var ett sätt att visa världen att Paris återhämtat sig efter det tidiga 1870-talets förödelse under fransk-tyska kriget. En kåsör i *Figaro* konstaterade: "Detta är inte längre vårt vanliga Paris, inte heller vår vanliga

sommar; det är snarast den sista sjättedelen av jorden, där de övriga fem har stämt möte.”

Svante hade valt helt rätt destination för sin examensresa. Bland de övriga svenska besökarna på världsutställningen fanns en jämnårig astronomistudent från Uppsala, Hjalmar Branting, och en medelålders uppfinnare, Alfred Nobel. Båda skulle komma att spela en stor roll för Svante senare i livet. Nobel, som flyttat till staden 1873, verkade inte ha blivit särskilt imponerad av Jablotjkovs bågampa, en föregångare till glödlampan. I ett brev till sin väninna Sofie Hess skrev han: ”Vackert är det men mig förefaller saken inte riktigt praktisk till allmän belysning.” Branting, å sin sida, var mest intresserad av att bekanta sig med den franska huvudstadens förtrampade socialister.

Man kan fundera på vad som främst väckte Svantes nyfikenhet. En inte alltför vild gissning är att det var elektriciteten. Det skulle inte dröja länge innan han på hemmaplan började experimentera med den elektriska ledningsförmågan i vätskor och gaser. Sex år senare skulle han presentera en teori som skulle göra honom världsberömd och lägga grunden för en helt ny vetenskapsgren.

KAPITEL 3

NATIONENS STOLTASTE DAG

En regndisig vårkväll bromsar ett specialchartrat tåg in på Stockholms central. Ur dess innandöme väller en strid ström av Uppsalastudenter, några av dem säkert redan lite yra i mössan. Det är den 24 april 1880 och de är fyllda av förväntan. Snart ska de få vara med om något alldeles extraordinärt. Mitt i skocken rör sig den tjuogoettåring som ansvarar för utflykten: Uppsala nations nyvalde klubbmästare Svante Arrhenius.

Studenterna, som kommer från lärdomsstadens alla nationer, skyndar ned mot Skeppsbron. Där stiger de ombord på två inhyrda ångbåtar som sedan stävar ut mot Saltsjön tillsammans med hundratalet andra flytetyg. Vid niotiden får de kontakt. De ser ångfartyget *Vega* i långsamt mak komma tuffande in mot staden och följer efter. I samma ögonblick exploderar himlen. Fyrverkeripjäser fräser mot skyn och batterierna på Kastellholmen skjuter salut. När de kommer runt Skeppsholmen ser de att eldar tänts på slottets tak och att elektriskt ljus dagen till ära lyser från telegrafverkets hus på Skeppsbron.

När studenterna tumlar av de två ångbåtarna beger de sig först till Berns salonger för att stärka livsandarna, innan de hastar i väg till centralen och fyller chartertåget till sista plats. När det ankommer till Uppsala har flera av studenterna somnat i fyllan och villan. Så ock Svantes gode vän Adolf Robbert som fallit i djup dvala uppe på en bagagehylla. ”När vi kom tillbaka till Uppsala vid 4-tiden den 25 april, var det nästan omöjligt att få liv i honom”, berättar Svante i sina memoarer om den oförlömliga dagen – och natten.

Expeditionsfartygets ankomst till Stockholm var en av det sena

1800-talets mest episka händelser i Sverige. Alla tycks ha varit där, inte bara Svante och hans överförfriskade kamrater. August Strindberg, Hjalmar Söderberg och Sven Hedin har alla vittnat om att de fanns på plats när den finlandssvenske friherren Adolf Erik Nordenskiöld och hans expedition anlände till Stockholm efter en tvåårig upptäcktsfärd där de som första fartyg genomseglat Nordostpassagen och tagit sig runt hela den eurasiska kontinenten.

Strindberg hade en kamrat ombord, expeditionens zoolog Anton Stuxberg, som han i ett brev den 6 april varskott om vad som väntade: ”Det blir något extra förbannat. Det ska ringas i kyrkorna och Skeppsholmen ska sprängas i luften med dynamit!” Brevet hade skickats till engelska Falmouth, där *Vega* legat för ankar medan expeditionsledaren Nordenskiöld och sjökaptenen Louis Palander begett sig till Paris för att festa. En kväll hade de i Alfred Nobels sällskap gått på middag hos Frankrikes president och tilldelats Hederslegionen, en annan kväll hedrats av Nobel med en sjuttonrätters festmåltid på ett lyxhotell där de underhållits av världssopranen Kristina Nilsson, en tredje kväll bjudits hem till Victor Hugo och av honom hyllats som mänsklighetens välgörare för att med sin resa ha fört folken närmare varandra.

Liknande tongångar blev det två veckor senare när *Vega* stävade in mot Stockholms slott och hela staden var på benen. På Logårdstrappan stod kungen själv, ”en Gud Fader i serafimerband och plymager och räckte Nordenskiöld en briljanterad orden”, som Hjalmar Söderberg kom att minnas spektaklet som han bevittnat som tioåring. Hos den fem år äldre Sven Hedin tänkte de jublande människomassorna en dröm om att själv bli upptäcktsresande: ”Så vill jag också bli mottagen en gång.”

Expeditionen hade finansierats av kung Oscar II, den göteborgske träpatronen Oscar Dickson och den ryske magnaten Alexander Sibiriakoff. Några direkta ekonomiska förtjänster skulle inte kamas hem under åren närmast efter upptäckten av den nya färdvägen. Det skulle dröja till 1915 innan någon gjorde om Nordenskiölds bedrift. Vad *Vegas* färd däremot åstadkom var en nationell yra. Den forna stormakten Sverige, vid denna tid ett av Europas fattigare länder,

hade visat att man var något att räkna med i kolonialismens tidevarv.

Två veckor senare skulle just detta understrykas vid ett evenemang i Uppsala.

I sin roll som klubbmästare vid Upsala nation hade Svante bråda dagar. Vid det här laget hade han haft uppdraget i ett år och ansvarade för att det så kallade "klubbverket" alltid var fyllt med konjak, punsch, vin och svagdricka. Dessa drycker köpte han in från stadens vinhandlare och punschstillverkare och kunde sedan erbjuda till studenterna till mycket förmånliga priser. Något som han tyckte att han själv också fick ut en hel del av. "Jag gjorde under min klubbmästare-tid så många erfarenheter, att jag lärde mig mera av det praktiska livet, än om jag lagt an uteslutande på bokstudier", som han skulle skriva i sina memoarer.

Efter hemkomsten från *Vega*-firandet i Stockholm hade han satts att leda Uppsalastudenternas eget firande av denna "nationens stoltaste högtidsdag" i ett evenemang som sammanföll med den årliga karnevalen. Temat för firandet var givet. Varje studentnation hade fått sig tilldelat ett land som passerats av Vegaexpeditionen på dess väg runt Eurasien. Uplands nation hade fått Indien på sin lott.

När dagen var inne och de specialinbjudna Vegamännen anlät till staden, kunde karnevalståget sättas i rullning. Speciellt två av deltagarna i den indiska avdelningen drog publikens ögon till sig, mindes Svante: "En storm av applåder ljöd överallt, där de båda haremsskönheterna Johannesen och Åfeldt drog förbi. De brukade alltid uppträda i fruntimmersroller vid våra spex och hade vant sig så mycket vid sina roller att de fullkomligt förde sig såsom damer."

Bakom haremsdamerna stod en annan student, utstyrd till svart tjänare och viftade sval luft åt dem med en stor halvcirkelformad solfjäder. "Damerna satt i ett grant ekipage draget av rajans stridshingst från Ultuna, Rakkahn, framförd av överstallmästaren Hiller i en glänsande uniform. Sist i den indiska avdelningen kom Människosläktets vagga uppställd på en stor flakvagn, dragen av två oxar med ståtligt förgyllda horn. De var också från Ultuna och kördes av en rättarlärning, som var van att köra oxar, iklädd en ståtlig kostym och turban."

I tåten för alltihopa gick överbefälhavaren Svante, stolt som en tupp, och puffande på en cigarr han fått av en åskådare längs karnevalsvägen.

Att det ambitiösa mottagandet föll i god jord skulle Nordenskiöld senare intyga i sin bok *Vegasfärd kring Asien och Europa*, där han skrev att Uppsalabesökets höjdpunkt varit när man mottagit ”skämtsamma adresser och hyllningar från fantastiskt utstyrda representanter av olika länders och tiders folk”. Speciellt underhållen hade den store upptäcktsresanden blivit när Västmanlands-Dala nation gått förbi, minns Svante. Västmanlänningarna hade representerat polarländerna och ”uppförde en väl instuderad dans à la valrossar och isbjörnar framför hans plats”.

KAPITEL 4

PÅ SUPÉ HOS KUNGEN

En strålande vacker högsommarkväll står sexhundra finklädde herrar och enstaka damer församlade på Riddarholmskajen i Stockholm. Det är den 9 juli 1880 och de har just avslutat första dagen av det tolfte skandinaviska naturforskarmötet i Riddarhuset ett stenkast bort. När en ångvissla tjuter kliver de ombord på ångbåtarna *Tessin* och *Nyköping* och ger sig ut på Riddarfjärden med västlig kurs in i Mälaren. Om de blickar till höger mot Kungsholmen ser de resterna av Eldkvarn, ångkvarnen som brann för knappt två år sedan – och som om drygt fyrtio år ska ge plats åt Stockholms stadshus.

Ombord på ångbåtarna talas det ömsom svenska, ömsom norska och danska. Kanske också lite finska och tyska. Ett givet samtalsämne är Adolf Erik Nordenskiöld och hans Vegaexpedition. För två dagar sedan invigdes en utställning om den stora forskarbragden av kung Oscar II i en av slottets flyglar – med den nya nationalhjärten på plats.

Mitt i församlingen på däck står den tjugoettårige Uppsalastudenten Svante Arrhenius, mötets förmodligen yngsta deltagare, och skattar sig lycklig över att ha hamnat i denna exklusiva skara. Om detta ska han senare berätta i sina memoarer. Där ska han också förtälja vad som händer när ångbåtarna når fram till sin destination: det kungliga sommarresidenset Drottningholm.

Naturforskarna togs emot av kung Oscar II, kronprins Gustaf och prins Carl och visades sedan runt i slottets salonger och bjöds på en supé. Vid bordsplaceringen tillämpades en strikt hierarki. Svante tilldelades sittplats i en undanskymd fönsternisch långt från alla högdjur. Därifrån kunde han sedan ta del av alla högtidstal

och skålar. Det här måste ha varit en viktig dag i hans liv. Det var egentligen första gången han fick sitta med vid de vuxnas bord – om än i en fönsternisch.

Han hade nu på allvar kommit igång med sina forskarstudier i Uppsala. Dessa skulle pågå fram till disputationen i maj 1884. Men det skulle visa sig bli en betydligt gropigare färd än vad han föreställt sig. En av orsakerna till detta fanns med på den kungliga supén. Han hette Robert Thalén, fysikprofessor i Uppsala.

Eftersom Svante bestämt sig för att göra fysiken till sitt huvudämne, med kemi och matematik som hjälpämnen, var det framför allt Thalén som höll i nycklarna till hans framtid. Och han höll dem i ett krampaktigt hårt grepp.

Thalén hade efterträtt sin mentor, den store svenske fysikern Anders Ångström, vid dennes död 1874. Ångström var känd för att ha utvecklat spektroskopin, en metodik för att studera elektromagnetiska spektra för ljusets våglängder. Trettio år efter sin död skulle han, vid en internationell kongress i Oxford, ge namn åt den nya mikroskopiska längdenheten "ångström".

Thalén förde vidare sin mentors gärning – på alla upptänkliga sätt. Något som Svante skulle ond göra sig över i sina memoarer: "Thalén beundrade med rätta sin föregångare, Anders Ångström. Thaléns hela vetenskapliga karriär var grundad på hans medarbetarskap med Ångström. Thalén såg att Ångströms son, Knut, i många avseenden liknade sin far och han tog därför som sin livsuppgift att förbehålla professuren i fysik åt denne."

Bland annat ska Thalén redan vid Anders Ångströms död ha börjat ge den då sjuttonårige Knut privatlektioner, med det tydliga målet att förbereda honom för fysikprofessuren. Men han nöjde sig inte med det: "För att så vitt möjligt trygga Ångströms blivande innehav av denna post, fattade Thalén beslutet att avlägsna alla, som kunde tänkas bli aspiranter på densamma. Detta beslut fullföljde han med grym och järnhård konsekvens", skrev Svante.

En som skulle drabbas av denna nepotism var nationalekonomen Knut Wicksell, som från början ville utbilda sig till fysiker. Men för detta krävdes att han fick möjlighet att utföra laborationer,

vilket Thalén förnekade honom. Istället fick han nöja sig med att nå världsrykte som en viktig föregångare till den brittiske national-ekonomen John Maynard Keynes.

En annan aspirant ska ha fått veta att han istället borde ägna sig åt matematik, för det var lättare. En tredje fick höra att det tyvärr inte fanns någon plats på det fysiska laboratoriet. För Svante blev argumentet ett annat: ”Till mig sa han, att jag borde ta kemi till huvudämne – det var ju uppenbart, att jag hade vida större fallenhet för detta än för fysik.” Thaléns favorisering av sin adept skulle flera gånger senare i karriären leda till en öppen antagonism mellan Knut Ångström och Svante.

Nu satt han i sin fönsternisch under kungens supé på Drottningholm och åt med samma goda aptit som vanligt, medan han grunade på vad han skulle ta sig till med Thaléns avoga inställning. Den hårdnackade fysikprofessorn hade fått en mycket bättre placering, närmare monarken. Till celebriteterna i sällskapen kunde också räknas Adolf Erik Nordenskiöld, bankdirektören A.O. Wallenberg, brännvinskungen L.O. Smith och botanikprofessorn Johan Arrhenius, Svantes farbror och nog den som fixat in honom på kalaset.

Många av de andra deltagarna skulle han snart få en del att göra med. Som den unge kemidocenten Otto Pettersson från Uppsala, fysikprofessorn Erik Edlund från Vetenskapsakademien och anatomen Gustaf Retzius. Den senares insats på forskarmötet var baserad på arkeologiskt material som Nordenskiöld tagit med sig från Vega-expeditionens vinterviste i tjuktjernas land i nordöstra Sibirien. Retzius föredrag var betitlat ”Tschuktschernas huvudskallar”.

Efter att slottssupén avslutats sjöngs ”Kungssången”. Så hade det blivit dags för Oscar II att utbringa sin skål inför den lärda församlingen. Det han sa var något som Svante, ännu ett halvsekel senare, skulle se som en skymf mot gästerna:

Han bad dem att inte så mycket sysselsätta sig med ”natura naturata”, det vill säga naturföremålen och naturföreteelserna, utan istället med ”natura naturens”, det vill säga skaparkraften, eller i korthet ”Skaparen”. Detta var ju hårda ord för naturforskarna,

som endast tagit till sin uppgift att studera naturföremålen och naturföreteelserna och att ur lagbundenheten hos dessa senare bilda sig en föreställning om de på dem inverkande naturkrafterna och alls inte önskar konkurrera med teologerna i deras besynnerliga spekulationer om skapelseakten.

Efter denna tillrättavisning från kungen, gav sig deltagarna av till de båda ångbåtarna och återvände vid midnatt till Riddarholmens kaj.

KAPITEL 5

UTDRIVEN UR PARADISET

Den 9 maj 1881 publicerar *Stockholms Dagblad* en insändare som kommer att ställa till med skandal i Sveriges trånga akademiska värld. Den tänder gnistan till en långvarig fejd mellan det gamla universitetet i Uppsala och den nystartade högskolan i Stockholm. Mitt i stridens larm står de två Uppsalastudenterna Svante Arrhenius och Claes Mebius.

Insändaren har skrivits av signaturen "O.P.". Alla som känner till saken, förstår att det är Otto Pettersson som skrivit den kontroversiella texten. Denne har under året lämnat sin docentur i Uppsala för en lärartjänst på Stockholms högskola. Insändaren utgör ett frontalangrepp mot hans tidigare arbetsplats: den naturvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet och framför allt fysikinstitutionen och dess despotiske chef Robert Thalén. Inte minst ondgör sig Pettersson över Thaléns vägran att släppa in aspirerande fysiklicentiater i sitt laboratorium.

Under våren kommer fysikprofessorns kollegor i Uppsala att gå i svaromål mot Pettersson, men inte Thalén – med skräckblandad förtjusning av sin omgivning kallad "Påven". Sin vana trogen lutar han sig mot sin auktoritet i att vara den store Ångströms arvtagare.

Pettersson nämner inga namn, men lika tydligt som att Thalén är hans måltavla, är det Svantes och Mebius dilemma som fått honom att skriva sin insändare om att två Uppsalakandidater nyligen ansökt om att få studera fysik vid Vetenskapsakademiens laboratorium i Stockholm: "Det är i sanning ett egendomligt förhållande, att två av den naturvetenskapliga fakultetens bäst vitsordade lärjungar vill överge universitetet, som dock har undervisning till sitt huvud-

ändamål, och söka tillträde till Vetenskapsakademien, som har en helt annan uppgift än examensundervisning och endast med största svårighet kan lämna tillträde åt laboranter.”

Svante skulle senare beskriva den situation han hamnat i som en utdrivning ur paradiset. Hans största längtan vid den här tiden var att få utforska elektriciteten – den enorma kraft han kommit i kontakt med på världsutställningen i Paris tre år tidigare. Att detta inte skulle kunna göras i hans älskade hemstad hade han förstått redan hösten 1880. Strax efter nyåret 1881 hade han och Mebius därför tagit mod till sig och knackat på hos Thalén. De hade bett honom om en tjänst som de anade att han mer än gärna skulle bistå dem med. De fick rätt.

Den 26 februari 1881 hade Thalén således slagit sig ned i sitt fysiska kabinett för att skriva ett rekommendationsbrev till Erik Edlund, professor i fysik vid Vetenskapsakademien och landets främsta forskare inom elektricitetslära. Med sitt brev skulle Thalén slå två flugor i en smäll: dels göra sig kvitt två krävande elever, dels säkra unge Ångströms tronföljd. Vad han inte förstod var att han samtidigt skulle förändra vetenskapshistorien.

I brevet konstaterade Thalén inledningsvis att ”båda två räknas till de bättre bland våra matematisk-fysiska ämnessvenner”. Mebius beskrev han som en ”synnerligen hygglig person”. Arrhenius karaktäriserades som ”ett briljant huvud” som tagit sin kandidatexamen i rekordfart, men som var ”förskräckligt lat, vilket måhända till en del kommer av hans otympliga kropp”. Med avmätt ointresse avslutade Thalén sitt brev med orden: ”Vad som de båda nämnda kandidaterna åsyfta med sin begäran att få laborera hos dig, det vet jag naturligtvis inte. Måhända vilja de göra det för att i första rummet få i ordning sin licentiatavhandling, men härom är jag helt och hållet okunnig.”

Erik Edlund gick dem till mötes. Under våren syddes en överenskommelse ihop. Svante och Mebius skulle gå på föreläsningar i olika naturvetenskapliga ämnen på Stockholms högskola, som startat i blygsam skala tre år tidigare. Parallellt med detta skulle de laborera hos Edlund på akademien. Eftersom högskolan vid den

här tiden inte hade rätt att utfärda examen, bara att undervisa, var tanken att de båda kandidaterna efter att studierna och laboratoriearbetet avslutats skulle återvända till Uppsala för att lägga fram sina avhandlingar och disputerat.

Sagt och gjort. I oktober 1881 skrev de in sig vid högskolan, som vid den tiden var inhyst i det nybyggda Norra latinläroverket vid Drottninggatan, snett emot det Westmanska palatset, där Vetenskapsakademien, Naturhistoriska riksmuseet och Statens Meteorologiska Centralanstalt hade sina lokaler. Bostad hade Svante ordnat på Malmskillnadsgatan. Sina frukostar åt han och Mebius hemma hos Edlund. I sina memoarer skulle Svante kärleksfullt berätta om sin nye gynnare:

Edlund var trots sin svaga kropp – han var puckelryggig – en synnerligen gladlynt, fryntlig och välvillig gubbe med skälmska pigga ögon. Han kände noggrant till inte blott den lärda världen utan även alla andra inflytelserika personer i Stockholm och hela vårt land. Särskilt släppte han munterheten lös vid frukosten som han bjöd oss på, då hans hushållerska Hulda vid 11-tiden burit upp denna till laboratoriet från hans två trappor längre ned belägna bostadsvåning. Den ena anekdoten avlöste den andra och belyste kända personers liv och verksamhet.

På söndagarna tog Svante för vana att gå på middag hos sin farbror Johan, som nu flyttat till Stockholm och var ständig sekreterare i Lantbruksakademien. Av Johan fick han veta vad Erik Edlund tyckt om sin nye medarbetare. Edlund ska ha sagt: ”När jag såg honom första gången, tänkte jag inte, att han skulle komma att arbeta mycket. Men han arbetar bäst av alla jag haft.”

Redan i början av 1882 hade Edlund fått så pass stort förtroende för Svante att han bad honom om hjälp i en prekär situation. Professorn var med i Sällskapet Idun, en umgängesklubb som grundats 1862 och var till för män verksamma inom ”vetenskap, vitterhet och konst”, som det stod i föreningens statuter. Edlund hade lovat att hålla ett föredrag den 4 februari, men led nu så svårt av sin astma

att han undrade om Svante kunde hoppa in i hans ställe. Den unge kandidaten nappade direkt.

Idun var knappast obekant för Svante. Hans farbror Johan var en av runt femhundra medlemmar, som inbegrep många av samtidens stora namn: industriledare som Lars Magnus Ericsson och Gustaf de Laval, vetenskapsmän som Adolf Erik Nordenskiöld och Artur Hazelius, konstnärer som Anders Zorn och Ernst Josephson, författare som Carl Snoilsky och Viktor Rydberg. Mötena brukade hållas på lyxrestaurangen Hotel Fenix i korsningen Drottninggatan/Barnhusgatan – mitt emellan Svantes två studieplatser på Norra latinläroverket och Vetenskapsakademien.

Jag kunde inte gärna neka. Jag letade på Vetenskapsakademiens vind upp några gamla väggplanscher, som föreställde solfläckar, solfacklor och protuberanser. Och så föreläste jag om dessa företeelser och därmed sammanhängande jordiska fenomen. Jag var endast något över 22 år gammal och fick sedan höra, att några gubbar hade förargat sig över min mycket ungdomliga tilltagshet. Men det flesta visade mig stor välvilja, särskilt den högst skattade, gemytliga sekreteraren i sällskapet, Harald Wieselgren, som mycket uppmuntrade mig. Men han rådde mig att lägga bort min utpräglade Upplands-dialekt.

Svantes lyckade inbrott skulle sedermera leda till att han i mars 1892 valdes in i sällskapet, där han skulle få många nyttiga kontakter inom näringsliv, konstnärskretsar och förlagsvärld – något han bara kunnat drömma om när han gjorde sin Idun-debut i februari 1882.

Under sitt första år på Vetenskapsakademien arbetade han med två undersökningar som Edlund tilldelat honom. På Stockholms högskola gick han på föreläsningar i bland annat kemi och matematik, det förstnämnda för Otto Pettersson, det senare för professorn Gösta Mittag-Leffler, även han medlem i Sällskapet Idun. Med tiden skulle Mittag-Leffler utvecklas till Svantes alldeles egen ärkefiende. De skulle komma att följas åt genom livet – alltid på armslängds avstånd.